

13-ASIS ŠIAURĖS EUROPOS BRONZOS AMŽIAUS SIMPOZIUMAS GETEBORGE (13TH NORDIC BRONZE AGE SYMPOSIUM)

2015 m. birželio 9–13 d. Švedijoje, Geteborgo universitete, įvyko 13-asis Šiaurės Europos bronzos amžiaus simpoziumas (13th Nordic Bronze Age Symposium). Kas trejus metus (12-asis – Orhuse, 11-asis – Helsinkyje, 10-asis – Tronheime) organizuojamas renginys pastaraisiais metais išsiplėtė ir tapo viena ryškiausių Baltijos jūros regiono bronzos amžiaus tyrinėjimams skirtų konferencijų. Be to, šis simpoziumas tapo puikia moksline erdve vyraujančioms temoms, taikomiems metodams bei dabartinei archeologijos mokslo raidai palyginti.

Dvikalbėje (švedų ir anglų k.) konferencijoje pagrindiniame pranešime M. Allentoft pristatė naujausius genomikos srities tyrimus (Allentoft *ir kt.* 2015). Svarbiausias šių tyrimų tikslas buvo nustatyti, ar 3000–1000 m. pr. Kr. vykę ryškūs kultūriniai pokyčiai Eurazijoje buvo idėjų mainų, ar migracijos rezultatas. Tarp 101-o atrinkto mėginio – iki šiol gausiausios priešistorės gyventojų viso genomo tyrimų bazės – buvo įtrauktas ir Turlojiškėje (Marijampolės r. sav.) rastas skeletas. Pasak tyrėjų, staigius kultūrinius pokyčius lėmė vėlyvojo vario ir ankstyvojo bronzos amžių Jamnaja (Yamnaya) kultūros gyventojų migracija bei dėl jos įtakos susidaręs Virvelinės keramikos kultūrinis horizontas. Tyrimo rezultatai iš esmės palaiko M. Gimbutienės indoeuropiečių kalbų sklidimo teoriją. Jie taip pat atskleidžia ir didelę archeologinės tipologinės analizės reikšmę. Kitos genetikų grupės tyrimai, taip pat skirti M. Gimbutienės teorijai tikrinti pasitelkiant kitą duomenų bazę, publikuojami tame pačiame žurnalo „Nature“ numeryje (Haak *ir kt.* 2015, p.207–211). Tačiau svarstyтина, ar 101 individas anksčiau minėtų tyrimų imtyje gali atskleisti kelis tūkstančius metų vykusius populiacijos ir kultūros kitimo procesus tokioje didelėje teritorijoje?

Renginio atidarymo dieną J. Ch. Kloster pristatė išpūdingą, daugiau nei 20 metų trukusį eksperimentinį bronzinių lurų tyrimą. Po šio pranešimo konferencijos dalyviai galėjo išgirsti šio priešistorinio, grojimo technika primenančio trimitą muzikos instrumento skambesį bei garsų spektrą. Geteborge girdėtas lurų koncertas ne ką prasčiau skambėtų ir džiaz scenoje!

Konferenciją sudarė 9 sesijos, kurių 5 buvo skirtos tarptautinei auditorijai. Gausiausioje sekcijoje „Craft and materials in the Bronze Age“ susirinko ankstyvosios metalurgijos, keramikos ir tekstilės tyrinėtojai. Čia pristatyti ir Narkūnų techninei bei buitinei keramikai taikyti tyrimai. Sesijoje išryškėjo dvi priešistorės technologijų tyrimų kryptys: pirmoji paremta archeometriniais ir eksperimentiniais, antroji – archeologijos duomenimis.

Tarp išskirtinių konferencijoje paminėtinas I. Heske pranešimas, skirtas kraštovaizdžio tyrimų perspektyvai. Keliami metalurgijos veiklos paplitimo kraštovaizdyje hipotezė, pagal kurią, remiantis Žemutinės Saksonijos (Vokietija) archeologiniais duomenimis, techninės keramikos paplitimas aiškinamas įtakų pasiskirstymu tarp elito piliakalnių papėdžių gyvenviečių ir toliau nuo jų įsikūrusių kaimų. Pranešimo autorius pagrindinius metalurgijos specialistus išvelgia papėdžių gyvenvietėse prie ryškių elitinių centrų, pvz., Hünenburg piliakalnio, kurio papėdės gyvenvietėje (dar žinomoje kaip Watenstedt gyvenvietė) buvo rasta bronzinio pakabinamo indo (Hängebecken), aptikto netoli gyvenvietės buvusiam Watenstedt 1 lobyje, liejimo forma (Heske 2012, Plate 1:2). Nuo piliakalnių nutolusių kaimų archeologinėje medžiagoje aptinkama kur kas paprastesnių dirbinių liejimo formų, todėl I. Heske svarsto apie vykusį metalurgų specializavimosi procesą. Vieni svarbiausių aptariamų klausimų buvo: ar kaimų metalurgai keliaudavo į centrus mokytis šio amato, ar centrų metalurgai – po apylinkių gyvenvietes ir mokydavo vietinius žmones, o galbūt dėl

metalo žaliavos kontrolės net patys jose gamindavo dirbinius. Lyginant pranešime pateiktus duomenis su Rytų Baltijos regiono archeologiniais ankstyvosios metalurgijos šaltiniais matyti, kad metalurgija buvo užsiimama piliakalniuose. Pastarasis požymis bei archeologinės medžiagos skirtumai (liejimo formos kur kas paprastesnės, dirbinių gamybos technologija nesudėtinga) lemia skirtingą ankstyvosios metalurgijos vertinimą Rytų Baltijos regione. Kyla klausimas, kodėl būtent ankstyvuosiuose piliakalniuose vyko metalurgijos veikla? Galbūt į šį klausimą bus galima atsakyti taikant mikroregiono tyrimus ir jais remiantis rekonstruojant vėlyvojo bronzos amžiaus kraštovaizdį? Tačiau, be pačių piliakalnių, Lietuvoje platesnei priešistorės gyventojų veiklos zonų lokalizacijai itin trūksta šaltinių.

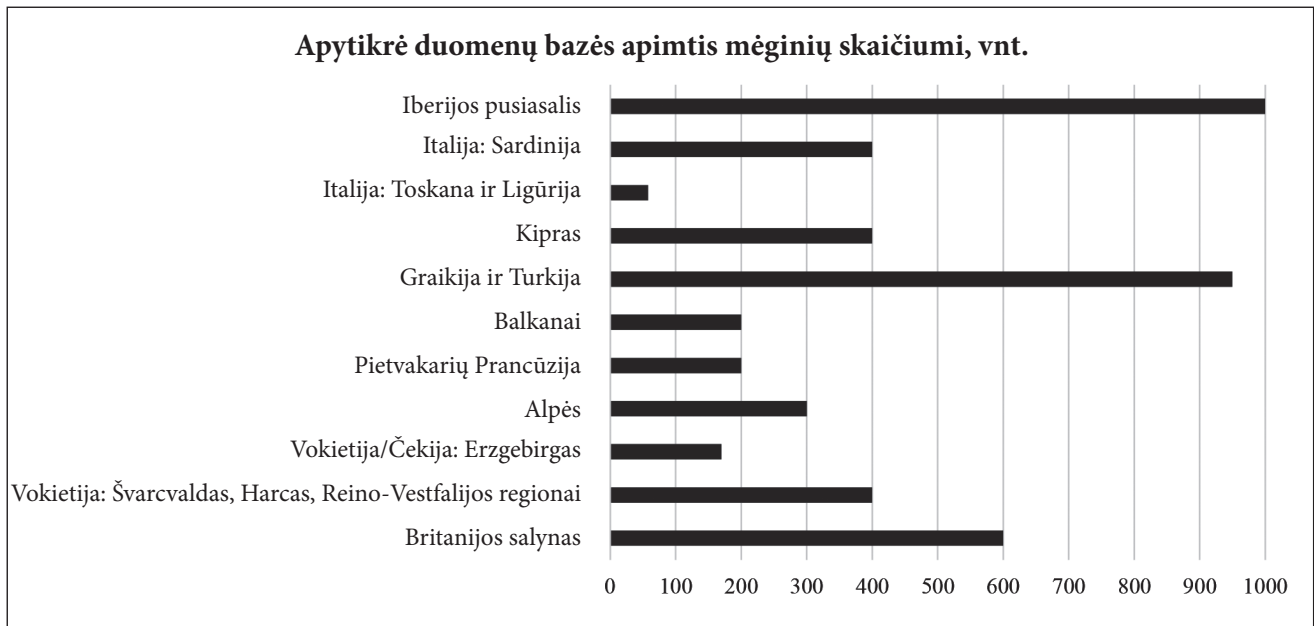
Didelį konferencijos dalyvių susidomėjimą sukėlė garsiosios, prieš 3400 m. Egtved palaidotos 16–18 m. mergaitės plaukų, dantų emalio ir nagų liekanų stroncio izotopų tyrimai (Frei *ir kt.* 2015, p.1–7). Atliktos jos kairiojo apatinio žandikaulio pirmojo krūminio danties emalio stroncio izotopų analizės rezultatai parodo jos tolimą kilmę (mažiausiai kelių šimtų kilometrų atstumu nuo Egtved kaimo, Jutlandijos pusiasalyje). Tarp kelių galimų stroncio izotopų sutapimo teritorijų pagrindine kilmės vieta tyrėjai laiko Pietų Vokietijoje esantį Švarcvaldo regioną. Plaukų bei nagų tyrimai atskleidė, kad dar paskutiniaisiais gyvenimo mėnesiais mergaitė keliavo didžiulius atstumus iki Danijos. Stroncio izotopų tyrimai atveria galimybes argumentuotai analizuoti tolimas keliones priešistorėje bei suteikia pagrindą kai kurioms hipotezėms pagrįsti. Estijoje atliktais tokio tipo tyrimais (Oras *ir kt.* 2016) pradėtos nagrinėti šio metodo taikymo galimybės mūsų regione. Be abejo, rastiems palaikams tirti stroncio izotopų taikymas Lietuvoje ir kitose Rytų Baltijos regiono vietose taip pat taptų didžiuliu proveržiu mūsų kraštų archeologijoje.

Daugiausia mokslininkų dėmesio sulaukė Baltijos ir Viduržemio jūrų regionų ryšių sekcija, kurioje bene aktyviausiai sprendžiama mainų, kultūrinių įtakų, metalo žaliavos panaudojimo ir plėtros kelių identifikavimo problema. Šioje sekcijoje dalyviai turėjo progą išgirsti apie naujausius Šernų (Klaipėdos r. sav.) statulėlės tyrimus, atliktus po to, kai Kaliningrado istorijos ir meno muziejuje buvo rasta jos kojos dalis. Aktyviausią diskusiją sukėlė E. Pernicka pranešimas, skirtas alavo izotopų tyrimų perspektyvai. Autorius, kritikuodamas atlantinio kelio per Britų salyną hipotezę (Ling *ir kt.* 2014), palaikė metalo žaliavos kelio per Balkanų pusiasalį hipotezę ir pabrėžė kelis ryškiausius metalo rūdų šaltinių identifikavimo metodologinius skirtumus. E. Pernicka su kita tarptautine mokslininkų grupe konferencijose aktyviai diskutuoja jau kurį laiką. Vieni jų (kuriantys OXALID¹ duomenų bazę) palaiko Skandinavijos ir Iberijos pusiasalių ryšio per Britanijos salyną teoriją bei atmeta Centrinės Europos (Hartco, Erzgebirgo ar Karpatų kalnyno) vario ir alavo rūdų naudojimą Skandinavijos metalo dirbiniams gaminti (Ling *ir kt.* 2014). Visai kitokią vaizdą pateikia CEZA² laboratorijoje gaunami rezultatai, įrodantys, kad Europoje gamintiems dirbiniams buvo naudojama Artimųjų Rytų metalo žaliava, pavieniais atvejais patvirtinamos Balkanų, Alpių, Karpatų ir Vidurio Europos rūdų žaliavos naudojimo galimybės. E. Pernicka vadovaujama laboratorija taip pat atliko 38-ių³ Rytų Baltijos regione rastų metalo dirbinių švino izotopų tyrimus (Čivilytė 2014, p.50–58). Pastaraisiais tyrimais buvo siekiama nustatyti, kurie vario šaltiniai buvo naudojami šiame regione aptinkamiems radiniams gaminti. Nors išryškėjo aiškūs sutapimai švino izotopų santykiuje tarp archeologinių radinių ir Vakarų Karpatų rūdos, tačiau nesutapus šių lyginamųjų grupių Sb, Ni, As, Bi, Ag santykiui sudėtinga patvirtinti ryšį su minėtu

¹ Oxford Archaeological Lead Isotope Database.

² Curt-Engelhorn-Centre Archaeometry GmbH.

³ Plg. Ling *ir kt.* 2014 tyrime – 71 tirtas objektas, tačiau jame nelyginami rūdų geocheminiai duomenys.

Rūdynų švino reprezentatyvumas remiantis izotopų tyrimais (pagal Ling *ir kt.* 2014, p.108–115).

rūdės šaltiniu. Gali būti, kad liejant bronzą iš skirtingų kalnynų žaliavos (pvz., naudojant vario žaliavą iš vieno rūdyno, o alavo – iš kito) šis elementų santykis pasikeičia. Turint galvoje perlydymo galimybę, rūdyno kilmę identifikuoti tampa labai sudėtinga, vis dėlto kartais tai įmanoma sėkmingai atlikti (Pernicka 1999, p.169, fig. 12). E. Pernicka pristatytas alavo izotopų tyrimų projektas ateityje turėtų atskleisti, ar šis metodas pagelbės rūdynų nustatymo problemai spręsti. Verta paminėti, kad neadekvataus reprezentatyvumo rūdynų lyginamosiomis duomenų bazėmis (1 pav.) paremti tyrimai kelia abejonių. Taip pat šiuose tyrimuose nelyginami visų galimų rūdynų, pvz., galbūt priešistorėje svarbaus Kargalio vario rūdyno Pietų Urale švino izotopų santykis bei geocheminiai duomenys. Taigi apie metalo judėjimo procesą galima kalbėti tik pavieniais atvejais.

Baltijos jūros ryšių sekcijoje buvo apžvelgtami regiono archeologiniai duomenys ir diskutuota apie ankstyvojo metalų laikotarpio visuomenių atkūrimą bei elgseną. Joje buvo skaitomi tyrinėtojų iš Vokietijos, Švedijos, Estijos ir Lietuvos pranešimai. Sekcijoje vyravo svarstymai, kaip Baltijos jūra veikė bronzos amžiuje egzistavusias kultūrų tradicijas – ar

ji jas jungė, ar skyrė. Daugiausia diskutuota išklaičius J. Wehlin pranešimo, nagrinėjančio laivo simbolio paplitimą. Tyrinėtojas kėlė mintį apie savitą šiaurinio bronzos amžiaus kultūrinį variantą Baltijos jūros regione. Visuomenei, materialinei kultūrai ir elgsenai skiriantis nuo turtingų Danijos ir Pietų Švedijos regionuose gyvenusių žmonių, pastebimos ir pastarojo regiono įtakų apraiškos. Latvijoje ir Estijoje aptinkami kapai laivo formos akmenų struktūrose, Staldzenės lobis, Hārnevi tipo smeigtukai, Meliario tipo kirviai, Šernų statulėlė ir kiti išraiškingi radiniai byloja apie ryšių tarp dviejų Baltijos krantų egzistavimą. Taigi vakarinės Baltijos jūros pakrantės poveikio galimybė regioniniame kontekste rodo tolesnių tyrimų svarbą.

Apibendrinant norėtusi pabrėžti, kad tarp konferencijos dalyvių buvo ir jaunų tyrėjų, doktorantų bei studentų. Šiaurės Europos bronzos amžiaus simpoziumas yra puiki galimybė susipažinti su pagrindinėmis Europos archeologijoje vystomomis temomis bei skatinti Rytų Baltijos regiono tyrimus. Daugelyje tarptautinių darbų Europos bronzos amžiaus brėžiamas ties buvusią Sovietų Sąjungos ribą, ryčiausias aptariamas regionas – Lenkija (žr. H. Fokkens ir

A. Harding (2014) sudarytą „The Oxford Handbook of the European Bronze Age“; K. Kristiansen (1998, p.xxvi) savo studijoje „Europe Before History“ kritikuoja Rytų Europos mokslininkus, nerašančius suprantama kalba ir neverčiančius svarbesnių tekstų). Būtent dėl šios priežasties 14-ojoje konferencijoje norėtusi išgirsti dar daugiau archeologų iš Rytų Baltijos regiono.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Allentoft, M.E., Sikora, M., Sjögren, K.-G., Rasmussen, S., Rasmussen, M., Stenderup, J., Damgaard, P.B., Schroeder, H., Ahlström, T., Vinner, L., Malaspinas, A.-S., Margaryan, A., Higham, T., Chivall, D., Lynnerup, N., Harvig, L., Baron, J., Casa, P.D., Dąbrowski, P., Duffy, P.R., Ebel, A.V., Epimakhov, A., Frei, K., Furmanek, M., Gralak, T., Gromov, A., Gronkiewicz, S., Grupe, G., Hajdu, T., Jarysz, R., Khartanovich, V., Khokhlov, A., Kiss, V., Kolář, J., Kriiska, A., Lasak, I., Longhi, C., McGlynn, G., Merkevicius, A., Merkyte, I., Metspallu, M., Mkrtychyan, R., Moiseyev, V., Paja, L., Pálfi, G., Pokutta, D., Pospieszny, Ł., Price, T.D., Saag, L., Sablin, M., Shishlina, N., Smrčka, V., Sosenov, V.I., Szeverényi, V., Tóth, G., Trifanova, S.V., Varul, L., Vicze, M., Yepiskoposyan, L., Zhitenev, V., Orlando, L., Sicheritz-Pontén, T., Brunak, S., Nielsen, R., Kristiansen, K., Willerslev, E., 2015. Population genomics of Bronze Age Eurasia. *Nature*, 522, 167–172.
- Čivilytė, A., 2014. *Žmogus ir metalas priešistorėje: žvilgančios bronzos trauka*. Vilnius: „Diemedžio“ leidykla.
- Fokkens, H., Harding, A., eds., 2014. *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*. Oxford University Press.
- Frei, K.M., Mannering, U., Kristiansen, K., Allentoft, M.E., Wilson, A.S., Skals, I., Tridico, S., Nisch, M.L., Willerslev, E., Clarke, L., Frei, R., 2015. Tracing the dynamic life story of a Bronze Age Female. *Scientific Reports*, 5 (10431), 1–7.
- Haak, W., Lazaridis, I., Patterson, N., Rohland, N., Mallick, S., Llamas, B., Brandt, G., Nordenfelt, S., Harney, E., Stewardson, K., Fu, Q., Mittnik, A., Bánffy, E., Economou, C., Francken, M., Friederich, S., Garrido Pena, R., Hallgren, F., Khartanovich, V., Khokhlov, A., Kunst, M., Kuznetsov, P., Meller, H., Mochalov, O., Moiseyev, V., Nicklisch, N., Pichler, S., Risch, R., Rojo Guerra, M.A., Roth, C., Szécsényi-Nagy, A., Wahl, J., Meyer, M., Krause, J., Brown, D., Anthony, D., Cooper, A., Alt, K.W., Reich, D., 2015. Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe. *Nature*, 522, 207–211.
- Heske, I., 2012. Ritual Production, Distribution and Deposition of Late Bronze Age Hanging Vessels. *Archaeologia Baltica*, 18, 43–58.
- Kristiansen, K., 1998. *Europe Before History*. Cambridge University Press.
- Ling, J., Stos-Gale, Z., Grandin, L., Billström, K., Hjärthner-Holdar, E., Persson, P.O., 2014. Moving metals II: provenancing Scandinavian Bronze Age artefacts by lead isotope and element analyses. *Journal of Archaeological Science*, 41, 106–132.
- Oras, E., Lang, V., Rannamäe, E., Varul, L., Kansa, M., Limbo-Simovart, J., Vedru, G., Laneman, M., Malve, M., Price, D.L., 2016. Tracing prehistoric migration: isotope analysis of Bronze and pre-Roman Iron Age coastal burials in Estonia. *Estonian Journal of Archaeology*, 20 (1), 3–32.
- Pernicka, E., 1999. Trace Element Fingerprinting of Ancient Copper: A Guide to Technology or Provenance? In: Young, S.M.M., Pollard, A.M., Budd, P., Ixer, R.A., eds., *Metals in Antiquity* (=BAR International Series, 792). Oxford: Archaeopress, 163–171.